

Pospíšil, Ivo

Dvě komplexní monografie : o tzv. postkomunistickém způsobu psaní a Sorokinových diskurzech (preferenze, metodologie, žánr)

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 1, pp. 198-201

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-1-22>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145081>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dvě komplexní monografie: o tzv. postkomunistickém způsobu psaní a Sorokinových diskurzech (preferenze, metodologie, žánr)

Ivo Pospíšil (Brno)

Alena Heinritz: *Postkommunistische Schreibweisen. Formen der Darstellung des Kommunismus in Romanen zu Beginn des 21. Jahrhunderts*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2021. 391 s. ISBN 978-3-8253-4745-1.

Dirk Uffelmann: *Vladimir Sorokins Diskurse. Ein Handbuch*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2021. 283 s. ISBN 978-3-8253-4767-3.

Alena Heinritz: *Postkommunistische Schreibweisen. Formen der Darstellung des Kommunismus in Romanen zu Beginn des 21. Jahrhunderts*

Z dostupných pramenů vyplývá, že autorka vskutku komplexní monografie o tzv. postkomunistickém způsobu psaní prošla několika univerzitami, což je dnes *conditio sine qua non*, vypadá to také, že má blízko k české a ovšem ruské literatuře, a slavistice jako takové a v současné době po angažmá v Mohuči (Mainz) na slavistice a komparatistice a další činnosti na univerzitách ve Štýrském Hradci a Giessenu (kulturologie, média apod.) působí na univerzitě v Innsbrucku na Ústavu srovnávací literatury (Institut für vergleichende Literaturwissenschaft). Sama svůj výzkum charakterizuje jako vzájemné vztahy literatur v intermediálním prostoru pozdní moderny, jinak jde primárně o kulturologii, praxeologii a textovou analýzu, dalšími okruhy jsou literatura a společnost, teorie a metody komparatistiky a tzv. postkomunistická literatura. Toto poslední pole její působnosti je ostatně základem přítomné knihy.

Autorka ukazuje, že o jejím tématu psali už jiní a odkazuje na řadu autorů, většinou známých a mediálně konjunkturálních, po všech stránkách korektních a všeobecně přijímaných. Celková artikulace monografické studie se proto nepohybuje na okraji a ve sporných místech, a nevytváří tedy převratné a vratké, nicméně

objevné a provokující hypotézy nebo nenahlíží svou látku z nečekaných pozic, spíše sumarizuje jazykovými prostředky běžnými v dnešní šabloně postmoderního bádání, co je známo na materiálu, jenž se zdá relativně úzký, a tudíž méně pluralitní svým charakterem tematickým i tvarovým. Tomu odpovídají výběr a preference analyzovaných literárních textů. Práce je v dobrém slova smyslu celistvým, komplexním obrazem literatury, která vznikala v tzv. postkomunistickém prostředí, tedy po tzv. obratu na konci osmdesátých let 20. století. Kolem roku 2000 vidí autorka určitou změnu paradigmatu formového i tematického, spíše bych to však nazval výraznějším posunem. Zajímavá je sama struktura práce: na počátku stojí samo téma „komunismu“ v tzv. postkomunistických literaturách, rozpětí/tělo práce (Korpus) a zmíněný obrat z hlediska estetiky a politiky; následuje badatelská pozice a partie o tzv. zobrazení (Darstellung) tzv. komunismu. Zde bych viděl jako určitou deskriptivní a analytickou rezervu právě to, co je naznačeno (bohužel jen na málo stránkách) v podkapitolce *Nationalphilologische und komparatistische Zugänge*, totiž přístup z pozice národní filologie, resp. povaha, specifikum národní literatury: všude je tzv. postkomunistické psaní jiné a jinak se na ně nahlíží, což samozřejmě souvisí s místními tradicemi, a autorka znala české a ruské literatury je si toho dobře

vědoma. Dále se zastavíme u samotného pojmu „komunismus“; nemusíme ani nahlížet do děl nejsoučasnějších sofistikovaných teoretiků, neboť ony prvotní definice byly vytvořeny v polovině 19. století a jsou dobře známy. Především se tím míní projekt a jeho realizace, resp. nerealizace; typologie pojmů socialismus a komunismus apod. Reálně byl komunismus představa a hnutí, které mělo usilovat o její realizaci. Socialismus pak byl teoretickým předstupněm komunismu, reálným systémem a k jeho konci se tak přímo nazýval – „reálný socialismus“, čímž se připouštělo, že další experimentování s ním nemá smyslu, stejně jako jeho relativizace a znejasňování v pojmech jako „socialismus s lidskou tvář“ „eurokomunismus“ nebo „švédský socialismus“, že socialismus je to, co někde je, nikoli to, co by mohlo nebo mělo být – byla to však již rezignace na utopii komunismu, jak si ji představovali sovětský politici na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století. Někde konstatovali tzv. vybudování socialismu, což se projevilo i v názvech států (SSSR, ČSSR, RSR – Rumunsko), ale vše potom skončilo v druhé polovině šedesátých let a degenerovalo až do konce osmdesátých let 20. století. Jak ukazují novější výzkumy, směřovala např. technologie, zejména v SSSR, dosti vysoko, hlavně v kosmickém a vojenském průmyslu, jež spolu vždy souvisí (již v osmdesátých letech byly vypracovány projekty letů na Měsíc a na Mars), ale země se vyvíjela křiklavě nevyrovnaně. Otázka je, zda to byla jediná příčina krachu těchto představ, jaké byly jeho skutečné či hlubinné příčiny a jejich hybné síly – to bude jistě téma pro nastupující generace historiků, politologů, sociologů a psychologů, snad i estetiků, kulturologů a literárních vědců, pokud budou a nerozplynou se v jiných badatelských polohách. Uzavřel bych to tak, že pojem „komunismus“ je tu spíše metaforou pro politický systém a společnost v jisté části rozděleného věta za studené války a „postkomunistické psaní“ potom znamená literaturu o těchto jevech, ale také určitou podobu písemnictví, jež je takovou společností a jejím stavem „prae“ i „post“ ovlivněno, tedy z hlediska tematického, strukturního i estetického. Pod-

kapitola „*Das Gespenst des Kommunismus*“ odkazuje k reakci na toto stadium a jsou to reakce z různých hledisek různé. Parafráze původních slov z roku 1848 je sama o sobě parodií, neboť tam jde o vizi společnosti, zde jde o rekapitulaci jejího krachu a vyrovnávání s novou situací skrze krásnou literaturu. Autorka s německou pečlivostí systémově mapuje, jak jinak, i mimoliterární faktory, k nimž patří mimo jiné role státu a cenzury. Je tu ovšem i strašidlo silného státu. Nyní přicházejí ke slovu jednotlivé literární texty prezentující různé polohy onoho „postkomunistického způsobu psaní“: v čele stojí ruská literatura s Olgou Slavnikovovou, Sergejem Lebeděvem a Světlanou Aleksijevičovou (ta však svým pasem patří do literatury běloruské), z české literatury je to Jáchym Topol, bulharsko-německý spisovatel s kosmopolitní zkušeností písíci německy Ilja Trojanov a takřkajíc z druhého břehu Paul Graveillac (*Les âmes rouges*, 2016). Jde tedy o díla nejnovější, i když současná pandemie a válka na východě Evropy znamenají ještě větší předěl a zvrát než rok 2000, a to i nebo právě pro literaturu. (Problém post-DDR literatury je tu vysvětlen v poznámce jen marginálně jako specifická otázka německo-německá, ale nejsem si jist, jestli je to zcela přesné, byť se jí už nejednou speciálně věnovali.) Oněch diskursních poloh a typů tvorby je tu více, včetně parodie, grotesky, satiry nebo dokumentu. Charakter zkoumaného materiálu, který balancuje mezi věcností a vypjatou estetickou relevancí (jazyk, poetika styl) je podobný. To poněkud limituje problémové rozpětí monografie, i když lze zase poznamenat, že tento málo obvyklý výběr dává možnost přece jen ozvláštěného pohledu, když se autorka nevyhýbá přesahům od literární vědy k mediálním studiím, kulturologii apod. I když se tu od počátku deklaruje komparativní pohled, zůstává v textu spíše popelkou, pokud nepočítáme vnitřní komparatistiku, tedy srovnávání takřkajíc ad hoc mezi textu a jeho různými pojetími. Nehledě na zmíněnou mnohostrannost autorčiny analýzy, je celkový pohled podle mého názoru příliš rámcový, a hlavně tu není vzat speciálně v úvahu aspekt žánrový, o genologii nemluvě, i když jako by

logicky vyplývá z označení jednotlivých typů literatury, jako jsou zmíněná groteska, satira apod., ale ty se mohou realizovat v různých žánrových strukturách. Je tedy kniha mladé badatelky ohromující svým rozsahem, širší tematickou, metodologickou heterogenitou, méně již niterným vzhledem do artefaktu, i když jde v celé studii o textovou analýzu. Jsou tu však i literární artefakty, které hlubinně nahlížejí období tzv. komunismu a využívají přitom svěbytný jazyk, styl a žánr, nahlížejí vše jakoby zevnitř, nepřímou; ty by možná stály za analýzu v nějaké další autorčině knize, stejně působivé jako je tato. Svým rozsahem a komplexním pojetím představuje však publikační výstup projektu, bez něhož by se nikdo, kdo se zabývá tzv. postkomunistickým prostorem a časem, neměl obejít.

Dirk Uffelmann: *Vladimir Sorokins Diskurse. Ein Handbuch*

Knihy zkušeného profesora z Giessenu je svým způsobem podobně artikulovaná jako výše uváděná publikace svou komplexností a mírně didaktickým přesahem; jinak řečeno, představuje celistvý vědecký spis, ale také svým způsobem učebnici nebo průvodce po díle mediálně proslulého ruského autora, který zaujal i svými politickými a estetickými postoji. Autor chronologicky interpretuje Sorokinovy prózy od *Fronty* (Očered', Sintaxis, Paříž 1983; a snad je tu ještě o něco dříve *Norma*, i když publikováno později), *Třicátá Marinina láska* (Tridcataja ljubov' Mariny, 1982–1985, publ. 1995), *Román* (Roman, 1985–1989, publ. 1994), „poema v próze“ *Měsíc v Dachau* (Mesjac v Dachau, 1994), samozřejmě *Modré sádlo* (Goluboje salo, 1999) aj. až po *Manaraga* (2017); zatím asi nejnovější *Doktor Garin* vyšel až 2021. Dirk Uffelmann tu shromáždil v podstatě veškerou dostupnou literaturu předmětu, a jeho dílo je tak skutečnou sorokinádou v dobrém slova smyslu, encyklopedií Sorokinova díla i života, přičemž neopomíjí ani teoretické aspekty jeho tvorby. Autor vychází z dokonalé

znalosti textů Sorokinových děl a ukazuje na podivuhodnou tvůrčí trajektorii tohoto postmodernisty, v jehož díle podle Uffelmanna zlom představuje známá trilogie (*Ljod*, 2002, *Put' Bro*, 2004 a *23 000*, 2005). Podstatné je, že badatel kromě textové analýzy, uvádění do společenských a politických souvislostí Sorokina jako představitele ruského konceptualismu, se stejně intenzivně věnuje také žánrové povaze jeho díla a dokáže tento genologický pohled organicky propojit se společenskými a mediálními aspekty jeho osobnosti a díla. Stejně silný je jeho akcent na návaznost, kontinuitu, na její udržování i porušování, zejména v partii *Roman und klassische russische Literatur*. Podobně je tu vysoce kvalitní analýza metatextovosti, zejména v kapitole pojednávající o románu *Vánice* (Metel', 2010). Na závěr v partii o metadiskurzivitě Uffelmann manifestuje konjunkturu odborného zájmu o Sorokina v německé jazykové oblasti na příkladu řady disertací. Z jednotlivých kapitol – kromě již zmíněných – vynikají analýzy *Modrého sádla*, *Románu*, *Dne opričniků*, stejně jako kapitol o společenské pozici autora, podobně jako *Vánice*. Rozbory jednotlivých titulů jsou praktické a odpovídají žánru této práce jako „příručky“; autorovi se i navzdory podrobné segmentaci daří udržet celistvost svého opusu, takže publikace vlastně může fungovat jako svérázná monografie o Sorokinovi i jako jeho životopisný medailon a průvodce celým jeho dílem. Současně jde o publikaci, která může říci a také říkat podstatné slovo o přelomovém charakteru současné literatury stojící na pomezí groteskního novorealismu, postmodernismu a postpostmodernismu nebo kvázipostmodernismu – tím se však autor zabývá spíše implicitně. Jazyk práce potvrzuje záměr: je sdělný, názorný, ale současně terminologicky přesný i mírně esejisticky přístupný a atraktivní, a slibuje tedy i mediální úspěšnost, pokud ruská literatura zůstane středem pozornosti čtenářů a také literárních vědců, a to nejen v německé jazykové oblasti.

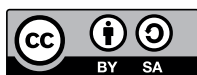
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisi@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.